

7

**Mersin'in
İşgali ve
Kurtuluşu**

**Occupation
and Liberation
of Mersin**

Nejla Günay

Mersin'in İşgali ve Kurtuluşu

Nejla Günay*

Özet

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından hemen sonra lağvedilen Yıldırım Orduları Komutanı Mustafa Kemal Paşa bölgeden ayrılmadan önce Mersinlilere işgale karşı hazırlıklı olmalarını tavsiye etti. Mersin limanından dolayı düşman askerleri ilk buradan Anadolu'ya girmektedir. Birinci Dünya Savaşı sırasında memleketlerinden başka bölgelere sevk edilen ve geri dönen Ermenilerden bir kısmı işgalci devletler tarafından sistematik olarak Mersin'e yerleştirildi. Ermeniler Türklere saldırılar düzenleyince şehirde gerginlik arttı. Fransızların şehre kaymakam olarak tayin ettiği André Türk bayrağının yerine Fransız bayrağı astırınca Türkler buna itiraz edip tepki gösterdiler. Öte yandan Toroslardaki Ermeni eşkıyanın Türk köylerine saldırmaya devam etmesi gerginliği daha da artırdı. Türkler direniş örgütleri kurup Heyet-i Temsiliye tarafından bölgeye tayin edilen Kuvâ-yı Milliye Komutanı Emin Arslan Bey'in etrafında toplanmaya başladı. Mustafa Kemal Paşa ahalinin Kuvâ-yı Milliye etrafında örgütlenmesini sağlarken bir taraftan da düşmanın ikmal hatlarını kesmek amacıyla Toros tünelleriyle demiryolu köprülerinin tahrip edilmesini emretti. Mersin'de çatışmalar 6-7 Nisan'da başladı. Düşmana sahilden uzak kesimlerde ağır kayıplar verdirildi ancak Fransız gemilerinden top atılması şehrin ele geçirilmesini engelledi. Fransız saldırıları takviye birlikler eşliğinde devam etti. Ancak Mersin'e hâkim olmayı başaramadılar. Bu çalışmada; Anadolu'nun önemli giriş kapılarından biri olan Mersin'in işgali, Türklerin buna tepkisi ve Mersin millî mücadelesini ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır. Çalışmada Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı ile Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nden elde edilmiş belgeler ana kaynak olarak kullanılacaktır. Daha önce yapılmış akademik çalışmalarla dönemi yaşayanların hatırat ve anıları başvuru kaynaklarıdır.

Anahtar Kelimeler

Mersin, Tarsus, Silifke, Toroslar, Millî Mücadele

---

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, ngunay[at]gazi.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5895-8359

Occupation and Liberation of Mersin

Abstract

Commander of the Yıldırım Army Group, Mustafa Kemal Pasha, which were abolished after the signing of the Armistice of Mudros, advised the people of Mersin to be prepared for the invasion before leaving the region. Due to the Mersin port, the Entente soldiers entered Anatolia first from here. During the First World War, some Armenians who were sent to other regions during the First World War returned and were systematically settled in Mersin by the invading states. Tensions increased in the city when Armenians attacked the Turks. When André, who was appointed by the French as the district governor, had the French flag hoisted instead of the Turkish flag, the Turks objected and reacted. On the other hand, the Armenian bandits in the Taurus Mountains continued to attack Turkish villages, further increasing the tension. The Turks started to gather around Emin Arslan Bey, the Commander of the Kuvâ-yı Milliye, who established resistance organizations and was appointed to the region by the Representative Committee. While Mustafa Kemal Pasha had the people organized around the Kuvâ-yı Milliye, he also ordered the destruction of the Taurus tunnels and railway bridges in order to cut off the enemy's supply lines. Conflicts in Mersin started on 6-7 April. Heavy losses were inflicted on the enemy in areas far from the coast, but artillery fire from the French ships prevented the capture of the city. The French attacks accompanied by reinforcements continued. However, they failed to take control of Mersin. In this study, it is aimed to reveal the occupation of Mersin, one of the important entrance gates of Anatolia, the reaction of the Turks to this and the national struggle of Mersin. In the study, the documents obtained from the Presidency of State Archives and Ankara University Turkish Revolution History Institute will be used as the main source. Memoirs and memories of those who lived through the period together with previous academic studies are other sources used.

Keywords

Mersin, Tarsus, Silifke, Taurus Mountains, National Struggle

1. Giriş

1.1. Mersin'de İşgalden Önce Genel Durum

Mustafa Kemal Paşa, Mondros Mütarekesi hükümlerini inceledikten sonra 5 Kasım 1918'de gittiği Mersin'de 23. Tümen Komutanı Albay Bahaddin Bey'in misafiri oldu ve bazı çalışmalar yaptı. Mutasarrıf ile Jandarma Bölük Yüzbaşı Talat Bey'i yanına çağırarak Mersin'deki karakollarla silah miktarı hakkında bilgi aldıktan sonra Silifke sınırlarıyla Torosların eteğinde karakol sayısının artırılmasını, depodaki silahların bol cephaneyle birlikte dağ köylerindeki Müslüman ahaliye dağıtılmasını tavsiye etti. Bunun üzerine Seyyar Jandarma Müfrezesi Komutanı Arslanköylü Hüsnü Bey bu iş için görevlendirildi. Mustafa Kemal Paşa'nın emri yerine getirilerek dağ köylülerine silah ve cephane dağıtıldı.¹

Daha önce Sevk ve İskân Kanunu kapsamında memleketlerinden çıkarılan Ermeniler, Osmanlı hükümetinin mütarekeden hemen sonra çıkardığı kararname ile Anadolu'ya geri dönmeye başlamışlardı. Bunlardan iki-üç bini Mersin'e yerleştirildi.² Ermeniler yerleştirdikleri yerlerde yaşayan Türklere baskı yapıp onların kaçmasını sağlayacaklardı. Adana ve çevresine yerleştirilmek istenen Ermenilerle işgal ordusunda görev alacak Ermeni askerler önce İskenderun ve Mersin limanlarına çıkıyordu. Bu da Mersin'de gerginliğe ve endişeye sebep olmaktaydı.³

Fransız askerî makamları Birinci Dünya Savaşı sırası ve sonrasında limanları, gelişmiş yolları ve Suriye ile Mezopotamya'ya erişim kolaylığı sebebiyle Çukurova'nın önemini anlamışlardı. İstanbul-Bağdat demiryolu ortalarında Adana veya İskenderun'da kurulacak kuvvetli bir üs Fransa'ya jeopolitik avantajlar kazandıracaktı. Fransızlar İngiliz imparatorluk ulaşım hatları üzerine baskı noktası olması, kuzeyden gelecek muhtemel Türk saldırılarına karşı engel teşkil etmesi ve Suriye'nin iç kesimlerine geçiş sağlaması gibi sebeplerle bölgeyi işgal ettiler.⁴

Mütareke sebebiyle Türk ordusu Pozantı'ya kadar olan bütün Çukurova bölgesini 26 Aralık 1918 itibarıyla boşalttı. Türk ordusunun geri çekilişinden sonra Tarsus sınır hâline gelince burayla ilgili bir idari düzenleme yapılmasına gerek görüldü ve o güne kadar Mersin sancağına bağlı olan Tarsus, doğrudan doğruya Adana vilayetine bağlandı.⁵

¹ Mithat Toroğlu, Lütfi Oğuzcan, Hasan Akıncı, Fikri Mutlu, Osman Muzaffer Kocaşoğlu, Ömer Nazmi Çiftçi, Şeref Genç, Zekeriya Karayaylalı, haz., *Kurtuluş Savaşında İçel*, İstanbul: Türkiye Kuvâ-yı Milliye Mücahit ve Gazileri Cemiyeti Mersin Şubesi Yayını I, 1971, s. 28-29.

² Paul du Véou, *La Passion de la Cilicie 1919-1922*, (çev. Reşat Gögen, "Kilikya Faciası" 1919-1922 Siyasî ve Askerî Olaylar, adıyla basılmamış daktilo metni, Genelkurmay Başkanlığı ATASE Arşivi Kütüphanesi), Paris 1937, s. 87.

³ Yücel Güçlü, "Millî Mücadele Yıllarının Öncesinde ve Sırasında Adana Vilayetindeki Ermeniler (1908-1921)", *Millî Mücadelenin Güney Cepheleeri*, Ed. Nejla Günay-Fahri Kılıç, 2. Baskı, Ankara: Cedit Neşriyat, 2022, s. 50.

⁴ Güçlü, *Millî Mücadele Yıllarının*, s. 38.

⁵ *Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). Babîdli Evrak Odası (BEO). 4574/343006, (H. 12.08.1337).*

2. Mersin ve Çukurova'da Fransız İşgalinin Başlaması

Mütarekenin imzalanmasından hemen sonra 2 Kasım 1919'da Mersin civarındaki hareketlilik dikkat çekmekteydi. Fransızlar asker üniforması giydirdiği Ermenileri silahlarla donatmıştı. Bunun etkisi şehirde hemen hissedildi. Bir Türk aile şehrin merkezî bir noktasında Ermenilerin saldırısına uğrayıp katledildi. Müslümanları dehşete düşüren bu gibi olaylar onların can güvenliklerinin sağlanmadığının açık göstergesiydi.⁶

Mersin mutasarrıfı Galip Bey, 14 Aralık 1918'de Adana valisine 1500 askeri taşıyan üç vapurla Mersin Limanı'na gelen Fransızların 20'si subay olmak üzere 500 askeri karaya çıkardığını ve Fransız birliğinin kumandanı Romieu'nun saat 2'de hükümete geldiğini bildirdi. Mersin'e çıkan İngiliz birlikleri de İstasyon iskelesi ile İngiliz fabrikaları civarına konuşlandırıldı. Mersin'e daha sonra gelen Ermeni lejyon askerleri iskeleye çıkar çıkmaz Türklere ve Türklerin değerlerine saldırmaya başladılar. Ancak İngiliz işgal birlikleri içinde bulunan Hintli Müslüman askerlerle Türk jandarmalar arasında daha ilk çıkarma esnasında kendiliğinden doğan bir anlaşma meydana gelmiş gibiydi. Silahlarının kabzalarını kavramış, parmakları tetikte, hemen ateş edecek durumda İskele Meydanı'na ilerleyen Hintli Müslümanlar, karşılarında Türk jandarmalarını gördüklerinde "Şehadet Kelimesi" getirmeye başlamışlar, Türk jandarmasının aynı şekilde karşılık vermesi üzerine kendilerine özgü bir iletişim kurmuşlardı. Bu iletişim şekli İngiliz işgali süresince devam etmiş, birçok defa Ermenilerin yaptıkları saldırılar bu askerlerin müdahalesiyle önlenmişti.⁷

3. İşgalci Ermeni Lejyonerlerin Türkleri Hedef Alıp Taşkınlık Çıkarması

17 Aralık 1918'te Mersin limanına çıkarılan Fransız birliklerinde; bir bölük civarında Fransız askeriyle üç gemiyle Mersin'e getirilen bir alay kuvvetindeki Doğu lejyonu bulunmaktaydı. Fransız Doğu Lejyonu'nun bir kolu olan Ermeni Lejyonu üç taburdan mürekkepti.⁸ Mevcudu Mısır'da yazılan 50 subay ve 3660 erattan meydana geliyordu. Lejyonun Çukurova'daki geleceğin Ermeni ordusunun nüvesini teşkil etmesi tasarlanıyordu. Bu orduya giren Ermeni gönüllüleri Kıbrıs'taki kamplarda Fransız subaylar tarafından eğitilmekteydi. Birinci Ermeni Taburu İskenderun Körfezi'nden Bağdat demiryolu boyunca kuzeye doğru İslâhiye'nin batısına kadar noktaları işgal etti. 18 Aralık'ta Mersin'de karaya çıkan İkinci ve Üçüncü Ermeni Taburları zıt istikâmetlerde biri Adana-İslâhiye, diğeri Mersin-Pozantı demiryolu boyunca yayılmışlardı. Fransız askerleri 11-21 Aralık'ta Toprakkale, Mersin ve Adana'ya vararak geniş bir alana yayıldılar.⁹

⁶ *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi* (ATBD). No: 103, (Ocak 1997), s. 75-79.

⁷ Mithat Toroğlu vd, haz., *Kurtuluş Savaşında İçel*, s. 39-41.

⁸ Robert F. Zeidner, *The Tricolor Over the Taurus: The French in Cilicia and Vicinity, 1918-1922*, Ankara: Turkish Historical Society, 2005, p. 74.

⁹ Güçlü, *Millî Mücadele Yıllarının*, s. 38.

Adana ve çevresinde Türklere baskı ve zulüm yapıldığı haberleri ülkenin her tarafında konuşulacak kadar arttı. Vali Nazım Bey'e gelen bilgilerin bazılarına göre; 1 Ocak 1919 günü Tarsus'ta Süleyman Sami ve İlhami beylerin işletmek için getirdikleri iki kamyona el kondu. 2 Ocak 1919 günü Dörtyol'daki jandarmaların silahları alındı, halk dağlara kaçırıldı. Bunun üzerine yerli halk örgütlenip Kuvâ-yı Milliye birliklerine katılmaya başladı.¹⁰ Türklere yönelik saldırılar 1919 yılı Mayıs ve Haziran aylarında da devam etti. Ermeni lejyonu Mersin'de Türkleri hedef aldı. Türkleri öldürüp eşyalarını yağmalamaktaydı.¹¹

4. Mersin'de Fransız İşgal Yönetimi ve İngilizlerle İşbirliği

Çukurova ve havalisinde hem İngiliz hem de Fransız askerleri bulunmaktaydı 15 Eylül 1919 tarihinde İngiltere ile Fransa arasında "Suriye İtilafnamesi" imzalandı. Buna göre; Fransız nüfuz alanı olarak ilan edilen ve Halep vilayetinin kuzey kesimini oluşturan bölgede İngilizler yerini Fransızlara bırakacak ancak İngiliz askeri desteği devam edecekti. İngilizler Şam ve Halep'ten tamamen çekilecekti. Bundan kısa süre sonra bölge komutanlığına Fransız Yüksek Komiseri Georges Picot'un yerine "Suriye ve Kilikya Yüksek Komiseri ve Başkumandanı" unvanıyla Fransız General Henri Gouraud tayin edildi. Bundan sonra bölgedeki Fransız işgal birlikleri yeniden düzenlendi. 17. Piyade Alayı Tarsus'ta ve 18. Piyade Alayı Mersin'de bulunacak şekilde dağıtılmıştı. İslâhiye, Ceyhan, Bahçe ve Pozantı'da 18. Alay'a bağlı birer takviyeli tabur konuşlanmıştı.¹²

İngiltere ve Fransa yaptıkları Suriye Antlaşması doğrultusunda Suriye ve Çukurova'nın işgalini birlikte yürütüyorlardı. Fransız Albay Brémond bu devletlerin işgali altında ve bütün bölgelerin başkumandanı olan İngiliz General Allenby'e bağlı olarak görev yapacaktı. Kilikya Genel Valisi Albay Brémond'un görevi, General Gouraud'un Suriye işgal kuvvetlerinin başına geçmesiyle 7 Ocak 1920'de kuzey bölgesi mülki yönetim baş kontrolörlüğüne dönüştürüldü. Mülki idare işleri yine Osmanlı memurları tarafından yürütülecekti. Ancak idari görevlere atanan memurların Britanya Yüksek Komiserliği tarafından onaylanması gerekmektedir.¹³ Mart ayı başında Mersin Sancağına önce kumandan Anfré¹⁴ sonra Yüzbaşı Coulet ve Tarsus Sancağına Kumandan Coutillié askerî vali olarak atandı. Ayrıca sancaklardaki jandarma teşkilatına dışarıdan asker temin edilmeyecek, bütün personel yerel unsurlardan oluşturulacaktı. Bu çerçevede bölge halkından olmayan jandarmaların görevine son verildi.¹⁵

¹⁰ Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE). Kutu: 102, Gömlek: 68, Belge: 68001.

¹¹ Maxime Gauin, "The Relations Between the French Republic and the Armenian Committees, From 1918 To 1923", PHD Thesis, Middle East Technical University, 2020, p. 135.

¹² Véou, *La Passion de la Cilicie*, s. 84; Suavi Aydın, *Adana Millî Mücadelesi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2022, s. 82.

¹³ Taha Toros, *Kurtuluş Savaşı'nda Çukurova*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001, s. 41.

¹⁴ Gauin, *The Relations Between*, p. 141.

¹⁵ Ali Saib Ursavaş, *Çukurova Fâciaları ve Urfa'nın Kurtuluşu*, İstanbul: Kastaş Yayınevi, 1988, s. 18; Véou, *La Passion de la Cilicie*, s. 50; Aydın, *Adana Millî Mücadelesi*, s. 59.

Mersin kaymakamlığına tayin edilen Anfré Mutasarrıf Galip Bey'den kendisini Mersin'deki bürokratlar ve cemaat liderleriyle tanıştırmasını istedi. Daha sonra söz konusu kişilerle bir toplantı yaparak ahaliye yardım edileceğini belirtti. Ancak Anfré, kısa sürede Mersin'deki bazı memurları görevden alarak onların yerine Fransız emelleriyle uyumlu yöneticiler tayin etti. Mersin jandarma teşkilatındaki Türklerin yerine Ermeni jandarmaları atadı.¹⁶ Kaymakam Anfré, Salim Bey'i mutasarrıf vekili tayin etti. Bunların ardından Hükümet Konağı'na Fransız bayrağı çekilmesini istedi. Türk memurlar kendisine bunun iyi bir fikir olmadığını, Türk ahalinin çok şiddetli tepki göstereceğini söyleyince bu kararından vaz geçip kendi makam odası olarak kullandığı camın önüne Fransız bayrağı astırdı. Sonra da Mersin'deki Müslüman ahalinin elindeki silahların toplanmasını emretti. Bu Mersin'de tansiyonun biraz daha yükselmesine sebep oldu.¹⁷Yüzbaşı Anfré, Mersin'de farklı etnik unsurların kendi içinde örgütlenmelerini sağlamak suretiyle Müslümanları parçaladı, gayrimüslim unsurları birleştirdi. Sonra da gayrimüslim halka silah dağıttı. Bu silahların sayısı sekiz binden fazlaydı.¹⁸

Ermenilerin hızla silahlandırılması şehirde sükûnetin bozulmasına zemin hazırladı. Ermeni komitacıların yaptığı baskınlar Ermeni ahalinin de cesaretlenip Türklere yönelik saldırılarının artmasına sebep olmaktaydı. Zeytinlu eşkiya lideri Arşak 20 Şubat 1919'da Tece köyünü basıp köyün ileri gelenlerini hunharca öldürerek köyü ateşe verdi. Bunun üzerine Yüzbaşı Haydar Bey çevre köylerin ahalisinden yardım alarak eşkiyayı takip etti ve onlarla Başnalar Kalesi'nde çatıştı. Bu çatışmalar sırasında bazı köylüler şehit oldu. Kale çok sarp olduğu için başarılı olunamadı, caniler Bahçe mahallesinin Yeniköy kesiminden kaçmayı başardı. Eşkiyanın bir kısmının da denizden kaçtığı anlaşıldı.¹⁹

5. Mersin ve Çevresinde Millî Örgütlenme ve Heyet-i Temsiliye'nin Bölgeye İlişkin Çalışmaları

5.1. Mersin ve Tarsus'ta Kuvâ-yı Milliye'nin Kurulması

Sivas Kongresi'nde Temsil Heyeti'nin kurulmasından sonra Kuvâ-yı Milliye ile ilgili bazı düzenlemeler yapılarak "Garbî Anadolu Umum Kuvâ-yı Milliye Komutanı" Ali Fuat Paşa'nın aynı zamanda "Kilikya Cepheleri Kuvâ-yı Milliye Komutanı" olarak görevlendirilmesine karar verildi.²⁰ Heyet-i Temsiliye güney cephesindeki birlikleri de yeniden tertiplemişti. 11 Eylül 1919 tarihli karara göre; Lamas çayının batısı ise (Mersin ve Taşeli havalisi) Konya'daki 12. Kolordu emrine verildi. Bütün bölgelerde ordularla

¹⁶ Mithat Toroğlu vd, haz., *Kurtuluş Savaşında İçel*, s. 58.

¹⁷ Mithat Toroğlu vd, haz., *Kurtuluş Savaşında İçel*, s. 68-76; Kemal Çelik, Millî Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1922), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999, s. 83-98.

¹⁸ Turgay Tunali, "Çukurova Bölgesi'nde Fransız İşgali ve İşgal Yönetimi (1918-1921)", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2021, s. 101, 146.

¹⁹ BOA. *Dâhiliye Nezareti Emniyeti Umumiye Müdüriyeti 6. Şube Evrakı* (DH. EUM. 6.şb). 50/8, (H. 02.06.1337); BOA. *Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi Belgeleri* (DH. ŞFR). 617/86, (R. 26.02.1335); BOA. DH. ŞFR. 618/45, (R. 01.03.1335). Mithat Toroğlu vd, haz., *Kurtuluş Savaşında İçel*, s. 61-64.

²⁰ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal, Cilt II (1919-1922)*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1995, s. 172-173.

birlikte Kuvâ-yı Milliye kuvvetleri de faal olacaktı.²¹ Çukurova'daki Kuvâ-yı Milliye birliklerinin komutanlığına Kozanoğlu Doğan Bey takma adıyla anılacak olan Topçu Binbaşı Kemal Bey²²; yardımcılığına Aydınoğlu Tufan Bey takma adını kullanacak olan Piyade Yüzbaşı Osman Nuri Bey²³ tayin edildi. Silifke'de ise Emin Arslan Bey faaliyet göstermekteydi.²⁴

XX. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa Çukurova Kuvâ-yı Milliye Genel Komutanı Kozanoğlu Doğan Bey'in komutası altındaki bölgeyi doğu ve batı olmak üzere iki kısma ayırdı. Çukurova Doğu Bölgesi Aydınoğlu Tufan Bey komutasındaydı ve Zamantı Çayı, Tumlukale, Yumurtalık hattı(dâhil) ile Göksun, Andırın, Kaypak hattını (dâhil) kapsamaktaydı. Çukurova Batı Bölgesi Tekelioğlu Sinan Bey komutasındaydı. Batı bölgesi Zamantı Çayı, Tumlukale, Yumurtalık hattı(hariç) ile Maden (Bereketli), Pozantı, Tarsus hattı (dâhil) idi.²⁵

1 Ocak 1920'de Adana ve çevresinde yürütülecek askerî harekât şu şekilde organize edildi: "Sis-Adana bölgesinin doğusundaki harekât Binbaşı Kemal Bey tarafından idare edilecektir. Pozantı-Tarsus Caddesi (hariç) Silifke-Mersin havalisindeki harekât Emin Arslan Bey tarafından idare olunacaktır. İrtibat için Mersinli Ziya Bey görevlendirilmiştir. Sis-Adana Caddesi (hariç) ve Tarsus-Pozantı caddesi (dâhil) arasındaki merkez mıntıkası harekâtını Tekelioğlu Sinan Bey idare edecek ve doğrudan doğruya fırkaya bağlı bulunacak ve haberleşmeyi Karaisalı üzerinden sağlayacaktır."²⁶

Heyet-i Temsiliye bir taraftan da Adana Kuvâ-yı Milliyesi için silah, mühimmat ve gönüllü asker temin etme gayretine girdi.²⁷ Alman ve Rus yapımı olan cüzi miktarda silahın büyük bir gizlilik içerisinde Osmaniye, Sis, Finike, Haçın ve Tomarza gibi bölgelere nakledilmesi emredildi.²⁸

Kerkük Mıntıkası Levazım Başkanı Yüzbaşı Emin (Resa) Arslan Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra önce İstanbul'a oradan da Konya Ilgın'a geçip Ilgın'da kendi başkanlığında Esir oğlu Ali, Tüccar Ahmet ve Hâkimzade Mehmet beylerle bir Kuvâ-yı Milliye heyeti kurmayı başarmıştı. O sırada Adana'da doğu ve batı cepheleri kurulmuş,

²¹ *Türk İstiklal Harbi, Güney Cephesi*, C. IV, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2009, s. 77.

²² Korgeneral Kemal Doğan (1879-1951). TBMM'de VI. Dönem Ağrı ve VII. ve VIII. dönemlerde Kırklareli milletvekilliği yapmıştır.

²³ Tümgeneral Osman Nuri Tufan (1886-1944), Erzurum ve Sivas kongrelerine katıldı. Çukurova'da askeri örgütlenmede direniş hareketinin organizasyonunda görev aldı. Siirt Tümen Komutanlığı yaptı.

²⁴ *Hayat Mücadeleleri Selâhaddin Adil Paşa'nın Hatıraları*, İstanbul: Zafer Matbaası, 1982, s. 323; Kemal Çelik, "Çukurova'nın İşgali Döneminde, Fransız Propaganda ve Casusluk Faaliyetleri ile Millî Kuvvetlerin Buna Karşı Yayınladığı 1920 Tarihli Yeni Bir Belge", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 2, Sayı 3, Kış 2008, s.105-106.

²⁵ Kasım Ener, *Çukurova'nın İşgali ve Kurtuluş Savaşı*, İstanbul: Berksoy Matbaası, 1963, s. 32-33; Çelik, *Millî Mücadele'de Adana*, s. 151-152.

²⁶ ATASE. İSH. Kutu: 414, Gömlek: 165, Fh.165-1; ATASE. İSH. Kutu: 335, Gömlek: 191, Belge: 191-1.

²⁷ Üç bin civarında Alman bombası temin edildiği ve gönüllülerin bölgeye yönlendirildiği hakkında bkz. TİTE. Kutu: 313, Gömlek: 38, Belge: 38-4001.

²⁸ TİTE. Kutu: 313, Gömlek: 38, Belge: 38-5001.

komutanları da atanmıştı. Ancak işgal altındaki Mersin'de millî yapılanma henüz tamamlanmamıştı. Heyet-i Temsiliye uygun birinin atanabilmesi için araştırma yapmak üzere Konya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Binbaşı Hüseyin Hüsnü Bey'i görevlendirdi. Binbaşı 6 Aralık 1919'da Emin Arslan'a "Konya Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi'nin kendisini Adana Mürettep Bir Numaralı Umum Kuvâ-yı Milliye Müfrezeleri Komutanlığı'na atadığını, talimat almak ve hemen teşkilata başlamak üzere acele Konya'ya gelmesini..." bildirdi.²⁹

Mersin'in bazı köy ve bucaklarında Kuvâ-yı Milliye komutanları tarafından üçer kişilik Müdafaa-i Hukuk teşkilatları kurulmuştu. Cephe Mersin ve Tarsus şeklinde ayrıldıktan sonra ayrı ayrı örgütlenme yoluna gidildi. Tarsus Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 19 Mart 1920'de Belenkeşlik'te kuruldu. Cemiyetin başkanı Hacı İshak Ağa, üyeleri ise Ramazan Hoca, Esat Mustafa Ağa, Halil Efendi, Hüseyin Efendi, Hacı Sakar Ömer Efendi ve Mehmet Hoca idi. Mersin Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 1 Mayıs 1920'de kuruldu. Hadır oğlu Ali başkan; Mutluzade Süleyman Fikri Bey, Hacı Yahya Efendizade Emin Bey, Alim Bey, Tolluzade Mehmet Hulusi Bey, Ballı Hacı İbrahim Bey, Hakkı Bey, Hacı Ahmet Bey, Gök Molla Mustafa Bey, Molla Mustafa Bey, Molla Süleyman Bey, Molla Hacı Resul Bey, Mehmet Kâhya ve Şih Mehmet oğlu Abdullah Bey üye seçildiler.³⁰ Silifke, Mut, Gülnar, Mağara, Keluluk gibi stratejik önemi olan yerlerde de millî teşkilatlar kuruldu.³¹

Türk ordusunun bölgede izlediği diğer taktik İngiliz-Fransız itilafını bozmaya yönelikti. Buna göre Tarsus ve Amanos tünellerinin tahrip edilip demiryolu üzerindeki köprülerin yıkılması ve Müslüman halkın Ermenilerin saldırısına uğramaması için tedbirler alındı.³² Fransızlar Maraş ve Urfa'dan çekildikten sonra Cerablus-Antep-İslâhiye hattında bulunuyorlardı. Amanos dağına ve Osmaniye bölgesine millî kuvvetler hâkim olduğundan Adana bölgesindeki Fransız kuvvetleriyle bağlantı İskenderun üzerinden oluyordu. Fransızlar Ceyhan-Mersin demiryolunu da tutmaktaydı.³³ Adana-Mersin demiryolunun 15 kilometrelik kısmı Kuvâ-yı Milliye tarafından yıkıldıktan sonra ihtiyaçların karşılanması için Karataş iskelesi kullanılmaya başlandı.³⁴ Maraş'ın kurtarılmasıyla, bu taraftan Adana'ya doğru Kuvâ-yı Milliye hareketliliği arttı. Öte yandan Kadırlı ile Andırın arasındaki ormanlık ve dağlık arazide Kuvâ-yı Milliye müfrezelerinin barınması kolaylaştı. Bu sebeple bu alan bir tür mevzi, hatta sınır hattı hâline geldi. Bu bölgedeki telgraf hatlarının tahrip edilmesi üzerine Dâhiliye Nezareti, bunun memleket yararına olmadığı mülahazasıyla Niğde Mutasarrıflığına sorumlulara nasihat edilmesi talimatını vermişti.³⁵

²⁹ Çelik, *Millî Mücadele'de Adana*, s. 153.

³⁰ Toros, *Kurtuluş Savaşı'nda Çukurova*, s. 143; Çelik, *Millî Mücadele'de Adana*, s. 336-338. Mithat Toroğlu vd, haz., *Kurtuluş Savaşında İçel*, s. 165-172.

³¹ Mithat Toroğlu vd, haz., *Kurtuluş Savaşında İçel*, s. 113-131.

³² TİTE. Kutu: 320, Gömlek: 57, Belge: 57001.

³³ Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, haz. Enis Şahin, İstanbul: Yeditepe, 2014, s. 268.

³⁴ BOA. *İdare-i Umumiye Evrakı* (İ. UM. 20/2). (H. 12.01.1338).

³⁵ Aydın, *Adana Millî Mücadelesi*, s. 99.

Fransız ordusu da Maraş'taki yenilgiden sonra tutunabilmek için bölgeye takviye birlikler getirdi. Mart ayı başında Beyrut'tan gönderilen altı-yedi bin asker, dört tank ve ağır silahların da bulunduğu mühimmat Mersin Limanı'na indirildi. Fransızlar bazı evleri işgal ederek çatılara silahlar yerleştirdiler. Çeşitli silah ve bombaları da toprak altına gömüp siperler açtılar.³⁶

5.2. Mersin ve Çevresinde Çatışmaların Başlaması

Silifke bölgesi Kuvâ-yı Milliye Komutanı Emin Arslan Bey, Mersin'i 6 ve 7 Nisan 1920'de tamamen kuşatarak Fransız kumandana teslim olma çağrısı yaptı. Mersin'de bazı bölgelere baskınlar yaparak Mersin-Tarsus bağlantısını koparıp Mersin'i kuşattı. Fransızlar yarma harekâtı denedilerse de başarılı olamadılar. Mersin kuşatması ancak Mersin açıklarında demir almış Fransız gemilerinden yapılan topçu atışlarıyla kırılabilirdi.³⁷ Emin Arslan Bey, sahilden gerçekleştirilen bu bombardımana engel olabilmek için Heyet-i Temsiliye Başkanlığından yedi buçukluk seri dağ topu gönderilmesi talebinde bulundu.³⁸

Emin Arslan müfrezeleri Mersinli ihtiyat zabiti Süleyman Fikri müfrezeleriyle beraber Mersin üzerine yaptıkları taarruzda her gün biraz daha ilerleyip birliğin mevcudunu artırdılar. Fransızlarla Mersin civarında çatışan millî kuvvetler zorda kaldıklarında dağlara kaçmak suretiyle zaman kazanarak bir ay içinde ciddi başarılar elde ettiler. Belemelik, Hacıkırı, Durak mevkileri millî kuvvetlerin eline geçti ve buralardaki Fransız karakolları yok edildi. Yüzbaşı Saffet Bey kumandasındaki bir başka müfreze de Ulukışla'dan Çiftehane'deki Fransız ileri karakoluna hücum etti. Tarsus tarafında Şemsettin Bey kumandasında Cemal Efe (Yüzbaşı Cemal Bey), İsmail Ferahim, Molla Kerim, Genç İzzet, Veli Haşim beyler de adım adım Fransız kuvvetlerini takip ve imha ederek Tarsus'a yaklaşmışlardı. Burada da Tarsus Jandarma Bölük Kumandanı mülazım Hasan Bey'in hizmetleri mücahitlerin maneviyatını yükseltti.³⁹

Bir Fransız zırhlısı Mersin ve Silifke üzerinden sahile gelip yolun kuzeyindeki Türk birliklerini bombardıman etti. Ardından Fransız kumandan bu zırhlının desteğiyle karaya asker çıkarmak istemişse de başarılı olmadı. Bir bölük Ermeni fedaisi de Mersin kuşatmasını yarıp dışarı çıkmak istedi, fakat başaramadı. Mersin'de çok zor duruma düşen Fransızlar şehri takviye için buraya üç-dört tabur asker çıkardılar. Fransızlar 8 Nisan sabahı Feritli köyü civarına yerleştirdikleri sekiz sahra topuyla sahilden bir zırhlı ve iki torpidonun ateşi himayesinde; iki tabur piyade, 12 makineli tüfek, üç zırhlı otomobil ve 80 kadar süvariden mürekkep bir kuvvetle, Mersin'in kuzey kısmından ve merkezden çıkardıkları bir tabur kadar piyade ile de güneyden Meritli ve Şeyhhamuru

³⁶ ATASE. ATA-ZB. Kutu: 25, Gömlek: 98, Belge: 98-1.

³⁷ Mithat Toroğlu vd, haz., *Kurtuluş Savaşında İçel*, s. 199-203; *Türk İstiklal Harbi*, s. 82.

³⁸ 10 Nisan 1920 tarihli yazı için bkz. ATASE. İSH. Kutu: 272, Gömlek: 199, Belge: 199-1.

³⁹ Damar Arıkoğlu, *Hatıralarım, Millî Mücadele, Çukurova'da Fransız İşgali ve Kanlı Savaşlar*, İstanbul, 1961, s. 101.

köylerine baskın şeklinde taarruza başladı. Fransızlar Meritli köyüne girdi. Ancak millî kuvvetlerin karşı koymasıyla burada tutunamayıp ağırlıklarını bırakmak suretiyle Mersin'e geri çekilmek zorunda kaldılar.⁴⁰

Fransız ordusunun aldığı yenilgilerin sebeplerini yerinde görmek isteyen Beyrut'taki Yüksek Komiserlik Genel Sekreteri Robert de Caix de Saint-Aymour Adana'ya geldi. Genel Sekreter Adana'da iken Kuvâ-yı Milliye 22 Nisan'da Mersin-Adana demiryolunun Yenice-Zeytinli kesimini tahrip etti. Bu Beyrut'a dönmek üzere Mersin Limanına ulaşmak isteyen Genel Sekreterin yolculuğunu çok zorlaştırdı. Fransız işgal Komutanlığı Yenice hattını tamir edebilmek için bölgeye bir tabur göndermek zorunda kalmıştır.⁴¹

5.3. Tarsus'da Durum

Tarsus, Fransızların Adana yönüne ve Karaisalı-Pozantı hattına geçişinde çok önemli bir mevkiydi. Fransızlar Tarsus'a geldikleri andan itibaren Müslümanları rencide eden davranışlar sergilediler. Şehrin ileri gelenlerinden Sadık Paşanın oğullarıyla Ziya Bey'in oğlu Muvaffak ve öğretmen İsmet Bey'i birer komitacı gibi tutuklayıp Adana'ya gönderdiler. Dava vekili Hamit Bey beş yıl süreyle sürgüne gönderildi. Öte yandan işgalin ilk günlerinde Abuzade Ali, Dellal Muzaffer ve Karakösezade Mahmut bağlarında veya bağ yolunda şehit edildiler. Tahtalı Camii imamı Mehmet Hoca ile oğlu ve birkaç kişi kiliseye götürülüp hapsedildiler. 23 Mayıs 1920'de birçok eve baskın yapıldı. 20 Haziran'da telgraf memuru Niyazi yol ortasında öldürüldü. 26 Haziran'da iki Türk jandarma gözleri oyularak insanlık dışı muameleyle öldürüldü. 28 Haziran'da iki Müslüman kiliseye götürülüp dövüldü.⁴²

Fransızlar Tarsus'u tahkim ederek bir alayla savunmaktaydı. Millî Kuvvetlerin Tarsus'u kurtarma girişimi Temmuz 1920'de oldu. İlk taarruz 9 Temmuz'da yapılmış, ancak Fransızlar millî kuvvetleri Taşçılı köyüne kadar püskürtmüştü. İkinci önemli saldırı 159. Alay Komutanı Yarbay Şemsettin komutasında 15/16 ve 16/17 Temmuz'da yapılan baskınlardı. Bunlar da başarısız oldu. Ancak 18/19 Temmuz gecesi yapılan baskın amacına ulaştı ve Fransızlar Tarsus'un güney istasyonu yönünde çekilmek zorunda kaldılar.⁴³ Kuvâ-yı Milliye'nin Tarsus Bağları Savunma Merkezi ve Hacı Talip karakolunu ele geçirmesi sonucunda, Mersin-Tarsus-Adana kara ve demir yolu ulaşımı engellenerek Mersin ve Tarsus'ta bulunan Fransız kuvvetleri kuşatılmış oldu.⁴⁴ Fransızlar zor durumda kalan birliklerini kurtarmak için Albay Gracy komutasında silah ve cephane bakımından takviye edilmiş bir kuvvet hazırladılar. Bu kuvvette Adana'daki Fransız işgal yönetiminin isteği üzerine İstanbul'dan deniz yoluyla gönderilen ve General Dufieux'un

⁴⁰ Kazım Özalp, *Millî Mücadele 1919-1922 I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988, s. 117; Mithat Toroğlu vd, haz., *Kurtuluş Savaşında İçel*, s. 203-208.

⁴¹ É. Brémond, *La Cilicie en 1919-1920*, Paris: Imprimerie Nationale, 1921, p. 12. Krş. Véou, *La Passion de la Cilicie*, p. 48-49.

⁴² Toros, *Kurtuluş Savaşı'nda Çukurova*, s. 119-120.

⁴³ TİTE. Kutu: 24, Gömlek: 94, Belge: 94001; *Türk İstiklal Harbi*, s. 191-193.

⁴⁴ İsmail Ferahim Şalvuz, *Kurtuluş Savaşında Kahraman Çukurovalılar (Adana, Tarsus, Mersinliler)*, İstanbul: Aydınlık Basımevi, 1938, s. 30-34, 37-38; Mithat Toroğlu vd, haz., *Kurtuluş Savaşında İçel*, s. 220-234.

Karataş'ta kurduğu deniz üssüne ait iskeleden karaya çıkarılan çeşitli sınıflara mensup Yarbay Laure komutasındaki iki binden fazla asker de bulunmaktaydı. Bu kuvvetin de katılmasıyla Fransız gücü; dört tabur piyade, altı süvari bölüğü, bir 7.5'lik, iki 6.5'lik topçu bataryası, iki adet zırhlı otomobil, bir ambulans ve 150 arabalı bir konvoydan ibaret bir kuvvet hâline gelmişti.⁴⁵

Fransız kuvvetleri 27 Temmuz'da Albay Gracy'nin komutası altında Adana'dan Tarsus'a doğru ilerlemeye başladı. Türk kuvvetleri Fransız birliğinin ilerlemesini engellemeye çalışarak Kâhyaoglu ve Şakir Paşa çiftliklerinden mukavemet gösterdi, fakat bu yeterli olmadı. Fransız birlikleri yoğun çatışmalar altında Yenice istasyonuna ulaştı. Ama burada da sükûnet yoktu. Fransızlar her gittikleri yerde Türk kuvvetlerinin özellikle Molla Kerim kumandasındaki Çelikleş müfrezesinin saldırısına uğruyordu. Bu saldırılar zaman zaman süngüyle çatışmayı gerektirecek kadar yakın temasa dönüşebiliyordu. Ancak Türk müfrezesinin geri dönüş yolu Fransızların elindeydi. Destek kuvvetler de gelmeyince canhıraş bir şekilde mukavemet gösterilmesine rağmen Fransız birlikleri 29 Temmuz sabahı Tarsus'a girdi. Buradaki Fransızlara takviye gönderilen birliklere saldıran Molla Kerim Bey müfrezesi, Yenice'nin batısında Kamberhöyüğü civarında Yarbay Knall-Delmars kumandasındaki bir takviye birliğiyle çatışmaya girdi. Günlerce çatışan Molla Kerim Bey ağır kayıplar verdi. Destek kuvvet gelmeyince 311 erden oluşan birliğiyle esir düştü. Fransız askerleri kendisini ve halatla birbirine bağladıkları erlerinden önce 36, sonra 24 kişiyi hunharca şehit ettiler.⁴⁶ Esir düşen askerlerden 170 kadarı Tarsus Çayı'na atlamak suretiyle esir hayatına son vermişlerdir.⁴⁷

Fransızların niyeti Adana-Mersin-Tarsus hattını Kuvâ-yı Milliye'den temizlemektir. Ancak Kuvâ-yı Milliye Fransız birliklerini her taraftan kuşatmaya devam etti. Bu sebeple Gracy birliklerinin bir kısmı Adana'ya ağır baskı altında güçlkle dönebilmiş, üstelik birliklerine yönelik top atışlarını bile önleyememiştir. Kuvâ-yı Milliye'nin Adana ile etrafındaki çiftlikler ve demiryolu hattına yönelik saldırıları aralıksız devam etmiştir.⁴⁸

6. Düzenli Ordunun Kurulmasından Sonra Bölgede Durum ve Adana Ateşkes Antlaşması

Fransızlar, bazı cephelerde zor durumda kalınca ateşkes istediler. 30 Mayıs 1920'de imzalanan ve 20 gün olarak belirlenen ateşkes antlaşmasına göre; Kuvâ-yı Milliye'nin Adana'yı tacizlerine ara verilecek, Pozantı ve Kozan'da bulunan Fransız birlikleri Adana-Mersin demiryolu hattına kadar çekilecek ve Antep tahliye edilerek tahliye işlemleri on gün içinde tamamlanacaktı. Fransızlarla esir değişimine hemen başlanacaktı. Osmanlı mülki memurlarının haberleşme olanakları kısıtlanmayacaktı. Kozan da Antep ile aynı

⁴⁵ Véou, *La Passion de la Cilicie*, s. 370. Ayrıca krş. Çelik, *Millî Mücadele'de Adana*, s. 360-361.

⁴⁶ Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, s. 277. Ayrıca krş. Toros, *Kurtuluş Savaşı'nda Çukurova*, s. 196-197; M. Fatih Sansar-Ahmet Karataş-Sedat Memili-Hüseyin Batar, haz., *5 Ocak Adana'nın Kurtuluş Bayramı Çukurova Millî Mücadele Hatıraları*, Adana: Çukurova Fuarçılık A.Ş. Yayını, 2016, s. 218-219,222.

⁴⁷ Şalvuz, *Kurtuluş Savaşında*, s. 63-67.

⁴⁸ TİTE. Kutu: 28, Gömlek: 46, Belge:46001. Ayrıca bkz. Şalvuz, *Kurtuluş Savaşında*, s. 70-87; 239-245.

anda tahliye edilecekti.⁴⁹ Kuvâ-yı Milliye kuvvetleri ateşkes süresinin sona erdiği 18 Haziran gecesi Mersin'e taarruz etti. Ancak limandaki Fransız gemilerinden atılan toplar nedeniyle bu saldırıdan sonuç alınamadı. Mersin ile Adana arasındaki ulaşım Ekim ayına kadar kesik kalacaktır.⁵⁰

Ateşkesle belirlenen 20 günlük süre Türk ordusuna da bazı düzenlemeler yapma imkânı verdi. 11 Nisan 1920'de Ankara'dan gelen emirle o güne kadar bağımsız hareket eden Çukurova ve havalisi Kuvâ-yı Milliyesi bölgede görev yapan kolordu ve tümenlere bağlandı. Adana Batı Mıntıkası Kumandanı Tekelioğlu Sinan Bey ve bağlı müfrezeleri 20. Kolordu'ya bağlı Niğde'deki 11. Tümen'in; daha batıda Mersin-Silifke bölgesinde çalışan Emin Arslan Bey müfrezeleri Konya'daki 12. Kolordu'nun; Adana Doğu Mıntıkası Komutanı Kozanoğlu Doğan Bey müfrezeleri de doğrudan 20. Kolordu'nun emrine girmişti. Tekeli Sinan Bey'in emrindeki Batı Adana Cephesi dört gruba ayrılmıştı. Bu gruplardan biri de Tarsus Grubudur. Tekelioğlu Sinan Bey Haziran 1920 sonlarına doğru ordunun yeniden tertiplenmesinden sonra düzenli ordunun emri altına alındı.⁵¹

Genelkurmay Başkanlığı ateşkes süresinde orduyla ilgili yeni düzenlemeler yaptı. 4 Haziran 1920'de 12. Kolordu Komutanlığı'na 11. ve 41. Tümenlerin durumuyla ilgili bazı düzenlemeler yapılacağından bahsederek Adana cephesinin Mersin'den Osmaniye'ye kadar olan kısmının bütünüyle 41. Tümen'e verileceğini, 11. Tümen'in Geyve'de toplanmasının planlandığını, Osmaniye'den Fırat'a kadar uzanan Adana cephesinin Maraş'ta kurulacak bölge komutanlığı emrine verileceğini, ancak mevcut şartlar böyle bir değişikliğe imkân vermediği için bir süre eski düzenin devam edeceğini ve 41. Tümen karargâhının Pozantı'ya alınmasının uygun görüldüğünü bildirdi. 7 Haziran 1920 tarihinde ise; Adana cephesinin Mersin'den Adana'ya kadar olan kesiminin Adana dâhil olmak üzere 41. Tümen emrine verildiği, bu cephede bulunan Emin Arslan ve Sinan Beyler komutasındaki Kuvâ-yı Milliye kuvvetlerinin 41. Tümen Komutanının emrine gireceği tebliğ edildi. Bu şekilde Genelkurmay, güney bölgesinde Kuvâ-yı Milliye kuvvetlerinin kendi başına hareket etmesinin önüne geçip onları 41. Tümen'e bağlıyordu. 41. Tümen karargâhı ve bağlı birliklerden bir kısmı Kurmay Başkanı Binbaşı Salim Cevat emrinde Pozantı'ya geldi. Tümen Komutanı Kurmay Yarbay Mehmet Hayri de Genelkurmay Başkanlığı'nın emriyle 21 Haziran 1920'de Pozantı'ya geldi. Bu tümenin 131. ve 132. piyade alayları da Batı Cephesine nakledildi. Yarbay Şemsettin komutasındaki 139. Alay ile Emin Arslan Bey ve Tekelioğlu Sinan Bey kontrolündeki Kuvâ-yı Milliye bu tümenin emrinde Adana cephesinde görev yapacaktı.⁵²

⁴⁹ Ener, *Çukurova'nın İşgali*, s. 72.

⁵⁰ Şalvuz, *Kurtuluş Savaşında*, s. 48-55; Aydın, *Adana Millî Mücadelesi*, s. 124.

⁵¹ *Türk İstiklal Harbi*, s. 152.

⁵² *Hayat Mücadeleleri*, s. 323-325.

7. Ateşkes Süresinin Sona Ermesinin Ardından Mersin ve Tarsus'ta Çatışmaların Yeniden Başlaması

Fransızlarla yapılan mütareke, Türk birliklerinin yeniden düzenlenmesi için gerekli zamanı verdi ve Adana bölgesinde bulunan ve kısmen ordu birlikleriyle takviye olunan Millî kuvvetleri yeniden düzenlemek mümkün oldu. Genelkurmay Başkanı İsmet Bey, 29 Mayıs 1920'de Niğde'de 11. Tümen komutanına bir yazı göndererek Adana, Tarsus ve Mersin'in zaptı için mütareke döneminde esaslı hazırlıkların yapılmasını, eli silah tutan bütün halkın bu harekâta iştirak etmesini ve harekât için ne kadar cephaneye ihtiyaç duyulduğunun hesaplanarak bildirilmesini emretti.⁵³

Mütarekenin sona ermesinin ardından Adana Kuvâ-yı Milliye güçleri tarafından 20 Haziran'da Tarsus'a taarruz yapıldı. 24 Haziran'da Adana-Mersin ve Adana-Pozantı demiryolunun kavşak noktasında bulunan Yenice İstasyonu hedef alınarak istasyon Fransız askerlerinden temizlendi. Türk kuvvetleri Tarsus-Mersin demiryolu hattını ve Hacı Talip istasyonunu tahrip etti. Bu sırada Hacı Talip Çiftliği'nde konuşlandırılmış Cezayir kökenli Fransız askerlerinin bir kısmı Tarsus'a kaçtı. Geri kalanı da esir alındı.⁵⁴

Bundan sonra Fransız ordusunun yeni bir planlama yaptığı görülmektedir. İlk olarak komuta kademesini değiştiren Fransızların⁵⁵ 2 Eylül günü Mersin Limanı'na büyük bir nakliye gemisiyle mühimmat getirdiği görüldü. Bundan sonra düşman saldırılarını artırıp civardaki Müslüman köylere baskınlar yaparak Kuvâ-yı Milliye kuvvetlerini yıldirmaya çalıştı. Özellikle Çıldırım ve Kestel köylerinde beş kadın ve üç erkeğin insanlık dışı muameleyle şehit edilmesi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde gündem oldu.⁵⁶ Fransız ordusunun saldırıları bir müddet daha devam etmiş ancak Türk birlikleri Fransız ordusunun ilerlemesine müsaade etmeyerek onların Tarsus yönündeki eski mevzilerine çekilmesini sağlamıştır. Kavaklı düşmandan tamamen temizlenmiştir. Tarsus ile Gülek istasyonu arasında 100 kadar çadırda barınan Fransız askerlerinden bir kısmının da Tarsus'a gittiği, Melmez Yanpar gibi bazı Müslüman köylerini ateşe verdikleri anlaşılmaktadır.⁵⁷

8. Mersin'in İşgalden Kurtuluşu ve Fransızlar Tarafından Tahliye Edilmesi

Fransızlar birçok cephede Türk ordusuna üstünlük sağlayamayınca barış anlaşması için temas kurmaya çalıştı. Fransızlar anlaşma imzalamadan evvel devam eden Türk-Yunan savaşının sonucunu görmek istiyorlardı. Sakarya Savaşı Türk kuvvetleri tarafından kazanılınca Franklin Bouillon Ankara'ya geldi. Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey ve Fethi Bey tarafından yürütülen müzakerelere zaman zaman Mustafa Kemal Paşa da katıldı.⁵⁸

⁵³ ATASE. İSH. Kutu: 766, Gömlek: 144, Belge: 144-1.

⁵⁴ Brémond, *La Cilicie en 1919-1920*, p. 58. Konunun Amerikan basınına yansımaları için bkz. Şebnem Oğuz Uzun, *Amerikan Basınının Gözünden Millî Mücadele*, İstanbul: Yeditepe Akademi, 2022, s. 230.

⁵⁵ Brémond, *La Cilicie en 1919-1920*, p. 68; Ener, s. 223.

⁵⁶ ATASE. İSH. Kutu: 66, Gömlek: 14, Belge: 14.

⁵⁷ ATBD. No: 104 (Haziran 1997) s. 37-39 40-42; krş. Véou, *La Passion de la Cilicie*, s. 420-421.

⁵⁸ Yusuf Kemal Tengirşek, *Vatan Hizmetinde*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Cumhuriyet Kitapları, 2001, s. 296.

Böylece çetin görüşmelerden sonra Ankara Antlaşması 20 Ekim 1921 günü Franklin Bouillon ile Yusuf Kemal Bey tarafından imzalandı. Bu antlaşma ile savaş sona erdi. Fransız ordusunun işgal ettiği İskenderun Sancağı dışında kalan bölgeler Adana, Antep, Maraş, Urfa Türkiye'ye bırakıldı. Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti, Ankara Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Fransızların tahliye edeceği Adana havalisinde; Adana vilayeti, İçel, Mersin, Kozan, Maraş, Cebelibereket (Osmaniye) sancaklarını ve Urfa sancağının Fırat'ın batısındaki Halep vilayetinin Suriye sınırı kuzeyinde kalan kısımlarını ihtiva etmek üzere Mirliva Muhittin Paşa'nın komutasında Adana Havalisi Kumandanlığı'nı kurdu. Adana Mıntıka Kumandanlığı emrine Ayntab Mıntıka Kumandanlığından başka yeni kurulan Cebelibereket ve Mersin Mıntıka Kumandanlıkları da verildi.⁵⁹ Fransızlar bölgeyi 7 Kasım 1921'den itibaren tahliye etmeye başladılar. Fransızların boşalttıkları şehir ve kasabalara Türk kuvvetleri ve hükümet memurları büyük törenlerle giriyorlardı. Tarsus ve Mersin'de Türk ordusunun gelişi halkın büyük sevinç gösterilerine yol açtı. Adana Havalisi Komutanı Muhittin Paşa, yanında Mersin Bölge Komutanı ve aynı zamanda Tahliye Komisyonu Başkanı Kurmay Albay Şükrü Naili Bey, Osmaniye Bölge Komutanı Albay Sıtkı Bey, Kurmay Başkanı Salim Cevat Bey ve daha birçok komutan olduğu halde; Adana, Tarsus ve Mersin'e gelerek buraları teslim aldı. En son Dört Yol ve Mersin boşaltıldı.⁶⁰

Bölgenin Türk idaresine geçişi için 4 Aralık 1921'de resmî tören düzenlendi. Franklin Bouillon ile Hamit Bey arasında yapılan teslim töreni büyük sükûnet içinde ve halkın sevinç gözyaşları arasında yapıldı. Adana, Mersin ve Tarsus Türk idaresine teslim edildi. Osmaniye de bir gün evvel teslim alınmıştı.⁶¹ Franklin Bouillon ve ekibi 25 Aralık 1921'de Mersin Limanı yoluyla bölgeyi terk etti.⁶²

9. Sonuç

Mersin Fransız askerlerinin Anadolu'ya giriş yaptığı ve cephane sevk ettiği en önemli limandır. Düşmanın burada rahat hareket etmesine izin verilmemesi diğer bölgelerdeki çatışmaların ağırlığını etkiledi.

Mersin hem sahilden hem de Toroslardan saldırıya uğradı. Bu sahilden şehrin Fransız zırhlıları tarafından bombardıman edilmesine yol açtı. Topu olmayan Kuvâ-yı Milliye kuvvetleri buna mukavemet gösteremedi. Fransızlar demiryolu hattına sahip olmak istemişler ve mütarekeyi bahane ederek Toros tünellerini işgal etmişlerdi. Türk birlikleri demiryolu köprüleri ve Toros tünellerini tahrip ederek düşmanın bölgede hâkimiyet kurmasını engellediler. Dağ köyleri düşmanın saldırılarından büyük zarar gördü.

⁵⁹ ATBD. No: 106 (Haziran 1998), s. 12-14.

⁶⁰ *Türk İstiklal Harbi*, s. 285.

⁶¹ Hâkimiyet-i Milliye, 4 Kanun-ı Evvel 1337'den naklen Mehmet Ö. Alkan, haz. *Kurtuluş Savaşı'nda Adana ve Adana'nın Kurtuluşu Belgeler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2022, s. 632.

⁶² Alkan, haz. *Kurtuluş Savaşı'nda*, s. 684.

Mersin'de düşmana geçit verilmemesi sonucunda Fransızlar diğer işgal bölgelerinde de sıkıntı yaşadılar. Bu Adana ve Antep gibi işgalin uzun sürdüğü bölgelerde direniş hareketlerine büyük katkı verdi. Mersin halkı Türk bayrağının ait olduğı yerden indirilmesine müsaade etmedi. Bu kararlılık sonucunda Fransızlar Ankara Antlaşması'nı imzalayıp bölgeyi terk etmek zorunda kaldılar.

Kaynaklar / References

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE)

Millî Savunma Bakanlığı Arşiv ve Askeri Tarih Daire Başkanlığı Arşivi (ATASE)

Sürelî Yayınlar

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi (ATBD). No: 103 (Ocak 1997).

ATBD. No: 104 (Haziran 1997).

ATBD. No: 106 (Haziran 1998).

Araştırma ve Tetkik Eserler, Anılar ve Yayımlanmış Belgeler

Alkan, Mehmet Ö., Haz. *Kurtuluş Savaşı'nda Adana ve Adana'nın Kurtuluşu Belgeler*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2022.

Arıkoğlu, Damar. *Hatıralarım, Millî Mücadele, Çukurova'da Fransız İşgali ve Kanlı Savaşlar*, İstanbul, 1961.

Aydemir, Şevket Süreyya. *Tek Adam Mustafa Kemal Cilt II (1919-1922)*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1995.

Aydın, Suavi. *Adana Millî Mücadelesi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2022.

Belen, Fahri. *Türk Kurtuluş Savaşı*. Haz., Enis Şahin, İstanbul: Yeditepe, 2014.

Brémond, É.. *La Cilicie en 1919-1920*. Paris: Imprimerie Nationale, 1921.

Çelik, Kemal. "Çukurova'nın İşgali Döneminde Fransız Propaganda ve Casusluk Faaliyetleri ile Millî Kuvvetlerin Buna Karşı Yayımladığı 1920 Tarihli Yeni Bir Belge". *Gazi Akademik Bakış Dergisi*. Cilt 2, sayı 3, (Kış 2008): 103-124.

Çelik, Kemal. *Millî Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1922)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.

Ener, Kasım. *Çukurova'nın İşgali ve Kurtuluş Savaşı*. İstanbul: Berksoy Matbaası, 1963.

Gauin, Maxime. "The Relations Between the French Republic and the Armenian Committees From 1918 To 1923". PHD Thesis, Middle East Technical University, 2020.

Güçlü, Yücel. "Millî Mücadele Yıllarının Öncesinde ve Sırasında Adana Vilayetindeki Ermeniler (1908-1921)". *Millî Mücadelenin Güney Cepheleri*. Ed. Nejla Günay-Fahri Kılıç, Ankara: Cedit Neşriyat, 2022: 37-67.

Mithat Toroğlu, Lütfi Oğuzcan, Hasan Akıncı, Fikri Mutlu, Osman Muzaffer Kocaşoğlu, Ömer Nazmi Çiftçi, Şeref Genç ve Zekeriya Karayaylalı, Haz., *Kurtuluş Savaşında İçel*. İstanbul: Türkiye Kuvâ-yı Milliye Mücahit ve Gazileri Cemiyeti Mersin Şubesi Yayını I, 1971.

Özalp, Kazım. *Millî Mücadele 1919-1922 I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.

- Sansar, M. Fatih, Ahmet Karataş, Sedat Memili ve Hüseyin Batar. haz., *5 Ocak Adana'nın Kurtuluş Bayramı Çukurova Millî Mücadele Hatıraları*. Adana: Çukurova Fuarcılık A.Ş. Yayını, 2016.
- Selahattin Adil. *Hayat Mücadeleleri Selâhattin Adil Paşa'nın Hatıraları*. İstanbul: Zafer Matbaası, 1982.
- Şalvuz, İsmail Ferahim. *Kurtuluş Savaşında Kahraman Çukurovalılar (Adana, Tarsus, Mersinliler)*. İstanbul: Aydınlık Basımevi, 1938.
- Tengirşek, Yusuf. *Vatan Hizmetinde*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Cumhuriyet Kitapları, 2001.
- Toros, Taha. *Kurtuluş Savaşı'nda Çukurova*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.
- Tunalı, Turgay. "Çukurova Bölgesi'nde Fransız İşgali ve İşgal Yönetimi (1918-1921)". Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2021.
- Türk İstiklal Harbi, Güney Cephesi, C. IV*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2009.
- Ursavaş, Ali Saib. *Çukurova Fâciaları ve Urfa'nın Kurtuluşu*. İstanbul: Kastaş Yayınevi, 1988.
- Uzuner, Şebnem Oğuz. *Amerikan Basınının Gözünden Millî Mücadele*. İstanbul: Yeditepe Akademi, 2022.
- Véou, Paul, Du. *La Passion de la Cilicie 1919-1922*. (çev. Reşat Gögen, "Kilikya Faciası" 1919-1922 Siyasî ve Askerî Olaylar, adıyla basılmamış daktilo metni, Genelkurmay Başkanlığı ATASE Arşivi Kütüphanesi), Paris 1937.

EK 1. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Mersin'de karşılanırken, Mersin, 17 Mart 1923. (Millî Savunma Bakanlığı Millî Mücadele Albümü)

EK 2. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Millet Bahçesi'nde Mersinlilere hitap ederken, Mersin, 17 Mart 1923. (Millî Savunma Bakanlığı Millî Mücadele Albümü)

Yazar Hakkında / About Author

**Prof. Dr. Nejla GÜNAY | Gazi Üniversitesi |
ngunay[at]gazi.edu.tr | ORCID: 0000-0001-5895-8359**

Nejla Günay, Kahramanmaraş'ta doğdu. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Öğretmenliği Tarih Anabilim Dalı'ndan 1989 yılında mezun oldu. 1996 yılında Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Bölümü'nde Yüksek Lisans'a başladı. "XVI. Yüzyılda Bursa Yahudileri" adlı yüksek lisans tezini 1999 yılında tamamladı. Aynı yıl Gazi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü'ne okutman olarak atandı. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Bölümünde başladığı doktora eğitimini "Maras Ermenileri" adlı tezi ile 2007 yılında tamamladı. Bu tez aynı yıl "Maras'ta Ermeniler ve Zeytun İsyanları" adı ile IQ yayınevi tarafından kitap olarak basıldı. Bu çalışma 2012 yılında Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'nin yedi kategoride verdiği "Kahramanmaraş Kültürüne Hizmet Ödülleri" kapsamında en iyi kitap ödülünü aldı. Günay, sekiz kez TÜBİTAK Yayın Teşvik Ödülü aldı. Prof. Günay, 2023 yılında Gönüllerde Birlik Vakfı tarafından beş farklı kategoride her yıl düzenli olarak verilen "Muhsin Yazıcıoğlu Ödülleri" kapsamında "En İyi Araştırmacı" ödülüne layık bulundu. 2011 yılında Doçent unvanını alan Nejla Günay'ın kitaplarından bazıları şunlardır: "*Zoraki İttifaktan Yol Ayrımına İttihat Terakki ve Ermeniler*" (2015/2020); "*Gediz Bibliyografyası*" (1999); "*XVI. Yüzyılda Bursa Yahudileri*" (2005); "*100. Yılında 1909 Maras Ermeni Olayları*" (2009); "*Gazi Terbiye Enstitüsünden Gazi Üniversitesine*" (2018); bölüm yazarlığı ve editörlüğünü yaptığı "*Osmanlı Toplum Yapısı ve Millet Sistemi*" (2020) ile "*Millî Mücadele'nin Güney Cepheleeri*" (2021) ve "*Aşiretler, Muhacirler, Mübadiller ve Mültecilerin İskânı*" (2021). 2018 yılında profesör unvanını alan Nejla Günay, hâlen G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü Tarih Eğitimi Anabilim Dalı'nda öğretim üyesidir. Nejla Günay, evli ve üç çocuk annesidir.

**Prof. Dr. Nejla GÜNAY | Gazi University |
ngunay[at]gazi.edu.tr | ORCID: 0000-0001-5895-8359**

Nejla Günay was born in Kahramanmaraş. She finished her undergraduate studies at Gazi University's Department of History Education in 1989. In 1996, she started her master's degree at Gazi University, Institute of Social Sciences, Department of Contemporary History. She completed her master's thesis titled "Jews of Bursa in the 16th Century" in 1999. In the same year, she was appointed as a lecturer to the Department of Atatürk's Principles and Revolutionary History at Gazi University. She received her PhD from the Gazi University, Institute of Social Sciences, Department of Contemporary History in 2007 with his thesis named "Marash Armenians". This thesis was published in the same year as a book by the IQ publishing house named "Armenians and Zeytun Revolts in Marash". This work received "Kahramanmaraş Culture Service Awards" given by Kahramanmaraş Sütçü İmam University in 2012. Günay received the TÜBİTAK Publication Incentive Award eight times and Günay was also deemed worthy of the "Best Researcher" award within the scope of the "Muhsin Yazıcıoğlu Awards", which are given annually in five different categories by the Foundation for the Unity of Hearts (Gönüllerde Birlik Vakfı) in 2023. To give an example on books written by Nejla Günay, who received the title of Associate Professor in 2011 and became a professor in 2018 are: "From Forced Alliance to Crossroads, CUP and the Armenians" (2015/2020); "Gediz Bibliography" (1999); "Bursa Jews in the 16th Century" (2005); "1909 Marash Armenian Incidents in its 100th anniversary" (2009); "From Gazi Education Institute to Gazi University" (2018); "Ottoman Social Structure and Nation System" (2020), for which she was the author and editor of the chapters, and "Southern Front of the National Struggle" (2021), also the author and editor of the chapters, and "Tribes, Immigrants, Emigrants and the Settlement of Refugees" (2021). Nejla Günay, who received the title of professor in 2018, still works at Gazi University. She is a facultee at Gazi Education Faculty, Social Sciences and Turkish Education Department, History Education Division. Nejla Günay is married and has three children.

